

TORE LINNÉ ERIKSEN

MANDELA

FRIGJØRINGS-
BEVEGELSENS
MANN

Historien om Nelson Mandela er en fortelling om et enestående menneskes betydning både for sitt eget land og verdenshistorien. Men ved hans bortgang er det også mange som har interesse av å forfalske historien. Hvorfor skjer det, og hvem tjener på det?

DEN LANGE REKKEN av hyllester etter Nelson Mandelas død ga stort rom til å skildre et av det tjuende århundrets aller største forbilder – et menneske som utmerket seg med sitt enestående moralske mot, sin verdighet, tålmodighet og, ikke minst, sin vilje til forsoning. Samtidig har en slik individualisering, for ikke å si banalisering, av historien sine omkostninger. I de siste månedenes artikler og minneord har

utsetningen for at han kunne utføre sin enestående historiske gjerning på sine gamle dager – han var 76 år som førstegangsvelger – var at apartheidstyret var brakt i kne av folkelig og kompromissløs kamp i mange forskjellige former og med et mangfold av deltakere. Det var først da reelle forhandlinger kunne starte.

Aller først er det naturlig å minne om at Nelson Mandela helt fra 1944 var en ulø-

” **Han var ikke en enslig fange, men et symbol på at ANC var forbudt og at et helt folk var fratatt sin frihet** ”

det ikke vært mye plass til historien om den langvarige frigjøringskampen, og de som til det siste ønsket å støtte apartheidsystemet har tilslørt sitt ansvar. Uvitenhet og fortielser har også satt sitt preg på framstillingen av Norges rolle.

Enslig helgen eller bevegelsens mann?

Forsoning med gamle fiender etter løslatelsen i 1990 har på mange måter vært hovedfortellingen i det som er skrevet om Nelsons Mandela etter hans død; det passer godt til iscenesettelsen av en sekulær helgen med ubegrenset evne til tilgivelse. Men i hans begivenhetsrike liv er det like mye frigjøringskampen, som den korte perioden som forhandler og statsmann, som har krav på vår oppmerksomhet. For-

selig del av en kollektiv bevegelse, og at ANC langt fra sto aleine i frigjøringskampen. Da Mandela etter flere år med nøling gikk til det skritt å melde seg inn i ANCs ungdomsforbund, var det fordi han allerede hadde venner og forbilder som så på seg selv som en del av den organiserte frigjøringskampen. Det burde derfor ikke være mulig å skrive om Mandelas liv og historie uten å gi Oliver Tambo, Govan Mbeki, Walter Sisulu og Albertina Sisulu – og mange andre – en avgjørende plass. Med Oliver Tambo delte han etter hvert også et advokatkontor, og i 1960 fant det sted en slags arbeidsdeling: Tambo dro fra landet for å lede ANC i eksil, mens Mandela ble igjen i Sør-Afrika for å bygge opp en undergrunnsorganisasjon. Da Mandela i 1964 ble dømt til fengsel på livstid, gjaldt det også sju andre, og seinere fikk de følge

bak murene av tusenvis av frihetskjemper. Ikke så få ble torturert i hjel eller myrdet av regimets dødsskvadroner. Kvinner som Albertina Sisulu og Winnie Mandela var nasjonale forgrunnsfigurer da den åpne massebevegelsen *United Democratic Front* fikk så stor oppslutning midt på 1980-tallet. To andre sørafrikanere hadde allerede fått fredsprisen – Albert Luthuli og Desmond Tutu – før nobelkomiteen i 1993 fant en hvit mann som Nelson Mandela kunne dele prisen med.¹

Ved alle viktige korsveier i frigjøringskampens historie har Nelson Mandela konsekvent løftet fram ANC som organisasjon, og han viste alltid til dem som ofret mye – også eget liv – mens han satt forvart bak murene. I den berømte talen for retten i 1964 førte han ordet på vegne av alle de politiske fangene med bakgrunn i ANC. Det var ANC som, sammen med anti-apartheidbevegelser over hele verden, valgte Nelson Mandela som et ikon for å få internasjonal støtte og oppmerksomhet. Han

som talte ANC sak i internasjonale massemedier, og som gjennom TV-programmer og bøker verden over bidro til Nelson Mandelas enestående status.

At Winnie Mandela utover på 1980-tallet var medskyldig i flere overgrep og hadde en livsførsel som skadet ANC, rettferdiggjør ikke at hun knapt en eneste gang er nevnt i nekrologer og minnetaler. De som leser Nelson Mandelas egne bøker eller de mange biografiene, kan ikke overvurdere hennes store betydning både for frigjøringskampen og for ektemannen. At hun var en av ANCs fremste stemmemagener ved 1994-valget, ikke minst blant kvinner og utålmodig ungdom, hører også med til historien. Den nye storfilmene *Mandela; Veien til frihet*, som hadde premiere i Norge midt i januar i år, er da også på mange måter et dobbeltportrett. Ikke minst får den tydelig fram hvordan hun som person og politiker ble formet av lidelser, fornedringer og brutale rasisme.³

Da de internasjonale kravene om løs-

” **Han tok avstand fra å bli sett på som en profet; han foretrakk å være en ydmyk tjener som tok på seg de arbeidsoppgaver han fikk tildelt av bevegelsen** ”

var ikke en enslig fange, men et symbol på at ANC var forbudt og at et helt folk var fratatt sin frihet.

De internasjonale kampanjene, som betydde så mye for å gjøre frigjøringskampen kjent i verdensopinionen, ble også en suksess fordi Mandela-navnet kunne holdes i live gjennom Winnie Mandelas store innsats og ukuelige kampvilje. I perioder mellom fengslinger, bannlysninger og forvisning til fjerne områder spilte hun en uhyre viktig rolle som inspirator og samlingsmerke.² I ei vanskelig tid var det hun

latelse ble umulige for apartheidmyndighetene å overhøre, fikk Nelson Mandela i 1985 et tilbud fra president P. W. Botha om å slippe fri mot å ta avstand fra ANCs væpnete frigjøringskamp. Da smuglet han ut et brev som datteren Zindzi leste opp for fullsatte tribuner i Soweto. Her gjorde han det klart at det var Botha selv som måtte gi avkall på vold og oppheve forbudet mot folkets organisasjon, ANC, og at han ikke kunne skulle sin egen frihet fra folket.⁴

Det var det samme budskapet i Nelson Mandelas tale fra rådhusbalkongen i Cape

Town ved løslatelsen 11. februar 1990. Han tok avstand fra å bli sett på som en profet; han foretrakk å være en ydmyk tjener som tok på seg de arbeidsoppgaver han fikk til-delt av bevegelsen. Og han la til: «De utret-telige og heltedommige oppofrelsene deres har gjort det mulig for meg å være her i dag. Jeg legger derfor resten av mitt liv i deres hender.» Han understreket samtidig at han var et trofast og pliktoppfyllende medlem av ANC, og at hans liv og ANCs frigjøringskamp var ett.⁵

Å lytte til disse ordene er å vise Nelson Mandela respekt. Det vil være noe annet enn å framstille han som en overjordisk frelser, som med overlegen moral og sjels-

ønsket en langt mer radikal og aktivistisk kurs. Argumentene for et slikt skifte ble forsterket da Nasjonalistpartiet seiret ved valget i 1948; deres slagord var *apartheid*. Det var langt fra nytt at det store flertal-let sto uten politiske rettigheter og tjente som utbyttet arbeidskraft i gruver og stor-gårder eid av hvite, eller at mindretallet av europeisk avstamning så på seg selv som et utvalgt folk med gudgitt rett til å herske til evig tid. Med regjeringsmakt til de mest ytterliggående raseideologene, fulgte også lover som til minste detalj bestemte dag-liglivet til afrikanere, innbyggere av asia-tisk avstamning (særlig indere) og folk av blandet herkomst («coloured»). Formelt

” **Apartheid var både et politisk, økonomisk og ideologisk system, som ble holdt oppe av et stadig sterkere statlig voldsapparat** ”

styrke nærmest egenhendig skjenket sitt folk friheten. I et intervju med den austral-ske journalisten og TV-produsenten John Pilger skal han da også spøkefullt ha sagt at han aldri har søkt stillingen som hel-gen.⁶ En slik stilling bør han heller ikke tilbys etter sin død, selv om det gjør det mulig for dem som alltid har vist forakt for ANCs frigjøringskamp å delta i en uni-son hyllest. Dem er det mange av i vår del av verden.

Hvor kom de demokratiske ideene fra?

ANC ble stiftet allerede i 1912, men deres arbeid for likestilling mellom folkegrup-pene var lenge begrenset til et lite sjikt av afrikanere.⁷ Rett etter den andre verdens-krigen blåste lederne i bevegelsens ung-domsforbund nytt liv i ANC, og Mandela sluttet seg til sine mer erfarne venner som

hørte alle afrikanere nå hjemme i reserva-ter (kalt «bantustans»), og alle med mid-lertidig oppholdstillatelse i byene måtte bære pass. Forbildet var rasetenkningen under Det tredje riket i Tysland, og etter-som Sør-Afrika sto på de alliertes side under den andre verdenskrigen, hadde flere av de nye lederne sittet internert for sine tysk-nazistiske sympatier. Apartheid var både et politisk, økonomisk og ideolo-gisk system, som ble holdt oppe av et sta-dig sterkere statlig voldsapparat.⁸

Mens den godt voksne ledelsen i ANC tidligere mest hadde resolusjoner og taler som våpen, ble kampen fra inngangen til 1950-tallet ført gjennom streiker, demon-strasjoner, masseaksjoner og sivil ulydig-het. Nelson Mandela var blant de mange som på denne tida var skeptisk til å lage et politisk aksjonsfelleskap med folk av europeisk og asiatisk avstamning, eller som tilhørte dem som var av blan-

det herkomst («coloured»). Men midt på 1950-tallet snudde han. Det hadde også sammenheng med møtet med apartheid-motstandere som Joe Slovo, Ruth First, Rusty Bernstein og Dennis Goldberg, som alle hadde jødiske røtter.⁹ Slik ble grunnlaget lagt for den store Folkekongressen i juni 1955, som var en allsidig, folkelig og anti-rasistisk allianse. Det var denne brede samlingen av motstandskreftene som munnet ut i den berømte *Frihetserklæringen* om demokrati, folkelig kontroll med naturressursene, rettferdig jordfordeling og et Sør-Afrika fritt for rasisme.

Etttersom han hadde forbud mot å vise seg offentlig, måtte Mandela følge Folkekongressen fra et hustak i nærheten. Det er uklart hvor stor rolle han spilte i det forbedende arbeidet, men innholdet sto han utvilsomt inne for. At Sør-Afrika skal tilhøre alle som bor der, uansett hudfarge, klasse eller religion, og at det er apartheid-systemet – og ikke den enkelte hvite – som

ted *Democratic Front* fikk sitt oppsving fra inngangen til 1980-tallet. Når det i det siste ofte er gitt inntrykk av at demokrati og like rettigheter nærmest er et nytt påfunn fra en aldrende og forsonlig Nelson Mandela, er dette en klar omskriving av historien. Måten kampen har vært ført på har gjennomgått mange endringer i ANCs historie, ikke minst ut fra hva de ytre omstendigheter har tillatt, men grunnlaget og målet har alltid vært det samme. Men hvite maktthavere – med deres forakt for demokrati og menneskerettigheter – ville ikke lytte før de ble nødt.

Hvordan skal kampen føres?

Et gjennomgangstema i minneord i vår del av verden er Nelson Mandelas tro på dialog, forsoning og en utstrakt hånd til fiender. I og for seg er det interessant når dette hylles av statsledere som mer er kjent for å foretrekke bombefly og

” Også dette var frihetskjempere som i vestlige medier (i høyeste grad medregnet Norge) helst gikk under navnet «terrorister» ”

er fienden, var nøyaktig det samme som han la vekt på å sin store tale for retten i 1964: «Jeg har kjempet mot hvit dominans, og jeg har kjempet mot svart dominans. Jeg har dyrket dette idealet, et demokratisk og fritt samfunn, der alle mennesker lever sammen i harmoni og har like muligheter. Det er et ideal som jeg håper å kunne leve for og å nå. Men om nødvendig er det også et ideal jeg er villig til å dø for.»¹⁰

Frihetserklæringen fra 1955 har altså vært ANCs og den brede motstandsfrontens politikk gjennom mange tiår. Den ble da også lagt til grunn da afrikanske fagbevegelser og masseorganisasjonen *Uni-*

droner.¹¹ Men også her er bildet tegnet altfor endimensjonalt.

Den radikale fasen i frigjøringskampen med massemobilisering, sivil ulydighet og streiker på 1950-tallet fikk en brå slutt. Et viktig skifte fant sted i 1960, da alle frigjøringsorganisasjoner ble tvunget til å gå under jorda. Det skjedde etter Sharpeville-massakren 21. mars samme år, der politiet drepte 69 fredelige demonstranter og såret langt flere. Bak denne demonstrasjonen mot de forhatte passlovene stod organisasjonen PAC (Pan-Africanist Congress). Dette var en bevegelse som ble stiftet et par år tidligere

av utbrytere av ANC, som foretrakk en «afrikanistisk» kurs uten plass til andre folkegrupper. Også PAC hører med til en mangfoldig motstandshistorie, selv om de fikk beskjeden oppslutning ved valget i 1994.

Da ANC ble forbudt i 1960, og klappjakten på deres medlemmer og sympatisører ble intensivert, var Nelson Mandela en av dem som klareste talte for at kampformene var nødt til å inkludere væpnet mot-

pia. Ved mange anledninger har Mandela fortalt om all inspirasjon han hentet fra den kubanske revolusjonen, det vietnamsiske folkets kamp mot fransk koloniherrerødme og den langvarige algeriske frigjøringskrigen. Som et av sine forbilder hadde han også Didan Kimathi, en av dem som sto i spissen for folkeopprøret for jord og frihet i Kenya på 1950-tallet («Mau Mau oppstanden»). Også dette var frihetsskjempere som i vestlige medier (i høyeste grad

” **Ifølge Mandela sto valget derfor mellom å gi opp eller å forberede seg på at apartheidstyret i siste instans måtte bekjempes gjennom mange kanaler – politisk, diplomatisk, økonomisk og militært** ”

stand. Da var mulighetene for ikkevold og åpen opposisjon stengt, og myndighetene gjorde det klart at demokrati aldri ville komme på tale. Ifølge Mandela sto valget derfor mellom å gi opp eller å forberede seg på at apartheidstyret i siste instans måtte bekjempes gjennom mange kanaler – politisk, diplomatisk, økonomisk og militært – for å tvinge fram en overgang til et demokratisk samfunn. Valget av strategi måtte til enhver tid tilpasset det som best tjeneste frigjøringskampens endelige mål. Selv om det tok flere tiår, var det samspillet mellom disse formene som førte fram til seier.

I diskusjonen om hvilken vei ANC nå skulle slå inn på, veide Nelson Mandelas stemme tungt. Han var da også det naturlige valget som øverstkommanderende for den militære avdelingen, *Umkhonto weSiswe* – Nasjonens spyd.¹² De første sabotasjeaksjonene ble innledet midt i desember 1961. Nelson Mandela kom seg ut av landet for å sikre ANC støtte og militær opplæring fra vennligsinnete stater, og fikk selv våpentrening i Algerie og Etio-

medregnet Norge) helst gikk under navnet «terrorister».

Fram til arrestasjonen i 1962, der mye tyder på at CIA hadde en finger med i spillet, ledet Nelson Mandela det som var kimen til den langvarige frigjøringskampen.¹³ Væpnet motstand – med ujamn styrke og hell – var deretter en del av ANCs program helt til apartheid ble avskaffet. Selv ved løslatelsen i 1990 avviste Mandela å oppløse *Umkhonto weSiswe* før det hvite mindretallsstyret innrømmet sitt endelige nederlag.

Som del av den væpnete motstanden hadde titusener fått opplæring i naboland, mens våpnene for det meste kom fra øst-europeiske land. Dette bør ikke skrives ut av historien om apartheidsystemets fall, og innsatsen til afrikanske land som åpnet sine grenser for flyktninger eller baser bør aldri bli glemt. Fram til 1975 var det Tanzania og Zambia som tok på seg de største ofrene, deretter spilte Angola og Mosambik en nøkkelrolle. I dette året ble de to landene selvstendige etter langvarige frigjøringskamp under ledelse av bevegelser

(MPLA og Frelimo) som var nært knyttet til ANC. Deres innsats bidro også til at mange i Portugal forsto at det gikk mot et tap i Afrika, noe som var en av grunnene til den demokratiske omveltningen i landet i 1974. De selvstendige statenes støtte til ANC, førte til at både Angola og Mosambik i de neste årene ble utsatt for enorme materielle ødeleggelser og menneskelig lidelser som følge av sørafrikanske angrep og invasjoner. I begge land fant Sør-Afrika dessuten innenlandske terrorist- og opprørsbevegelser å samarbeide med.

Hvorfor satt Mandela så lenge i fengsel?

Et tema som naturlig nok har fått bred dekning etter Nelson Mandelas død, er hva som gjorde at han til slutt ble løslatt i 1990. Langt færre har interessert seg for spørsmålet om hvorfor han ikke ble løslatt tidligere, det burde være like viktig. Hvis livstidsstraff betydde fengsel så lenge

mediesensur. Det var fengselsstraff for å trykke et bilde av Mandela eller andre ANC-ledere, heller ikke kunne noen av deres skrifter eller taler siteres.

Til 1960-tallets historie hører også at apartheidstyret gjennomførte militær opprustning og et økonomisk investeringsprogram med solid støtte fra vestlige land. Ettersom frigjøringskampen så ut til å være knust, kunne regimet glede seg over ro og et gunstig investeringsklima. Utenlandske selskaper strømmet til et land som lokket med rike naturressurser, lave lønninger og forbud mot brysomme fagforeninger. Ved inngangen til 1970-tallet hadde for eksempel 400 bedrifter bare fra USA aktivitet i Sør-Afrika, og de nære forbindelsene til britisk kapital og skiftende London-regjeringer ble ytterligere forsterket. Både Frankrike og Vest-Tyskland meldte seg til tjeneste med våpen og militært utstyr. Vestlige storbanker – ikke minst vesttyske og sveitsiske – nølte sjelden med å strekke ut en hjelpende hånd. Da noen

” Det var fengselsstraff for å trykke et bilde av Mandela eller andre ANC-ledere ”

apartheidsystemet besto, er det nødvendig å forstå hvorfor det kunne overleve så lenge.

Apartheidregimet håpet nok at Nelson Mandela, Walter Sisulu, Govan Mbeki, Ahmed Kathadra, Mac Maharaj og andre ANC-ledere ville bli glemt bak murene på den forblåste fangeøya Robben Island. 1960-tallet ble da også det tyngste tiåret i frigjøringskampens historie. Det var vanskelig å organisere motstand i en situasjon med konstant overvåking, forbud mot alle former for opposisjon, infiltrasjon fra sikkerhetspolitiets agenter, vilkårlige fengslinger, politiske mord og kompakt

av dem seinere begynte å få kalde føtter på grunn av økt risiko, instruerte vestlige stormakter Det internasjonale pengefondet (IMF) til å gi romslige lån.

Apartheidstyret utviklet seg til en politi- og militærstat, men manglet i denne perioden verken våpen, penger, livsviktige oljetilførsler eller oppmuntninger fra vestlige allierte. De som tjente på dette, argumenterte med at investeringer og kontakt ville myke opp apartheidsystemet, men det var det motsatte som skjedde. Rasistregimet fikk enda flere midler til sin disposisjon, og kunne skru til undertrykkningen enda noen hakk.

Selektiv moral i «verdenssamfunnet»

Utover på 1960-tallet førte avkoloniseringen til at land fra Afrika og andre deler av den tredje verden utgjorde et flertall i FNs hovedforsamling. Det betydde at avkolonisering, rasisme og hvitt herredømme i det sørlige Afrika endelig kom på den internasjonale dagsordenen. Apartheid i Sør-Afrika ble av flertallet av verdens stater ikke sett på som et indre anliggende,

Utgangspunktet for å vurdere «verdenssamfunnets» medansvar, er at det tross alt er tale om at Sør-Afrika var et land hvor et lite mindretall – på ca. 10 % – ledet et diktatur bygd på rasisme og økonomisk utbytting. Dette skjedde i en verden med menneskerettighetskonvensjoner, idealer om folkesuverenitet og om innsikt fra det tredje rikets historie om hva rasisme satt i system kan føre til. Vi kan jo prøve å forestille oss en motsatt situasjon, det vil si et afrikansk mindretall på 10 % som styrte et

USA og Storbritannia sto i første rekke når det gjaldt å beskytte apartheidstyret gjennom veto i viktige avstemninger

men som det som FNs hovedforsamling omtalte som «en forbrytelse mot menneskeheten». FN vedtok også i 1973 en egen konvensjon rettet mot apartheid, riktignok mot stemmene til Sør-Afrika, Portugal, USA og Storbritannia.¹⁴ Internasjonal fordømmelse, krav om sanksjoner og appeller om løslatelse av de politiske fangene førte imidlertid ikke til noen avgjørende handlinger fra vestlige stormakter. USA og Storbritannia sto i første rekke når det gjaldt å beskytte apartheidstyret gjennom veto i viktige avstemninger. Med Margaret Thatcher og Ronald Reagan ved roret, fortsatte dette til langt ut på 1980-tallet. Margaret Thatcher uttalte da også at ANC var en «typisk terroristbevegelse» og at hun aldri ville møte noen av deres representanter.¹⁵ (ANC ble ikke fjernet fra USAs «terrorliste» før langt ut på 2000-tallet.). Ronald Reagan kjempet til det siste mot økonomiske sanksjoner, men måtte i 1986 tapt for et kongressflertall som var presset både av hjemlig opinion og langvarig kamp fra afro-amerikanske politikere.

europesk land, fratok flertallet alle rettigheter, utnyttet dem som slaver i gruver og på storgårder, drepte skolebarn som protesterte og førte krig mot naboland. Det er vanskelig – eller helt umulig – å forestille seg at et slikt regime ville ha vært beskyttet mot inngrep utenfra.

Sett i ettertid er det enda mer påfallende at det heller ikke ble satt i verk noen tiltak av betydning for å bringe Sør-Afrikas okkupasjon av nabolandet Namibia til opphør. Dette var et område som illegalt var underlagt apartheidstyret, og hvor både Den internasjonale domstolen i Haag og Sikkerhetsrådet hadde kjent okkupasjonen folkerettsstridig. Formelt var Namibia et FN-område med egen høykommissær, men han fikk aldri adgang til landet. Etter at ANCs nære allierte, South West Africa's People's Organisation (SWAPO), startet sin frigjøringskamp i 1966, innledet Sør-Afrika en kraftig militær opptrapping. Den nordlige delen av Namibia ble også brukt som et oppmarsjområde for apartheidstyrkenes invasjon og terrorbombing i Angola etter landets frigjøring i 1975. Den

ene resolusjonen etter den andre i FNs sikkerhetsråd ble i praksis sabotert av de vestlige stormaktene. Slik måtte Namibia vente på sin selvstendighet til 1990, og en av Nelson Mandelas første utenlandsreiser var til Namibia som gjest ved frigjøringen 21. mars, altså på Sharpevilledagen.

For namibiere må argumentene som ble brukt i forbindelse med Irak-krigen ved inngangen til 1991 utvilsomt ha fortonet seg som merverdige. Denne gang var budskapet fra apartheidstatens internasjonale beskyttere at «verdnessamfunnet» ikke kunne tåle at et land okkuperte sin nabo, og at det var en menneskerettslig og folkerettslig plikt å gå til krig for å drive okkupantene ut. Samvittighet og folkerett er argumenter som alltid anvendes selektivt, men sjelden er dette så tydelig som når det gjelder det sørlige Afrika. Statsledere fra USA, Frankrike, Tyskland og Storbritannia burde derfor ha brukt anledningen ved Nelson Mandelas død til å ta et oppgjør

og opphevelsen av forbudet mot ANC i mange forskjellige utgaver. En av de mest populære fortellingene handler om at Nelson Mandela i hemmelige møter med det hvite regimets talsmenn fortalte at han nå var blitt tilhenger av demokrati og forsoning, og at Frederik W. de Klerk representerte en opplyst fløy i Nasjonalistpartiet som tok imot en utstrakt hånd. Enkelte historikere anlegger også et kaldkrigsperspektiv, med stor vekt på Sovjetunionens fall og kommunismens oppløsning.¹⁷

En slik vekt på de to enkeltpersonenes gode sinnelag og freds- og forhandlingsvilje finner vi igjen i Nobelkomiteens begrunnelse for den delte fredsprisen i 1993.¹⁸ Men også her er det tale om langt flere dimensjoner, og det var en rekke viktige faktorer som løp sammen og forsterket hverandre. Her er det bare plass til en summarisk oppramsing av noen av dem, og vi starter med indre forhold.

Det mest opplagte utgangspunktet

” Samvittighet og folkerett er argumenter som alltid anvendes selektivt, men sjelden er dette så tydelig som når det gjelder det sørlige Afrika ”

med sin fortid, men høyst selektiv moral – eller dobbeltmoral – er åpenbart en vestlig grunnverdi. Israel tok i alle fall konsekvensene av sitt intime militærsamarbeid med apartheidregimet, som også omfattet utvikling av atomvåpen, og lot sine statsledere utebli fra minneseremonien for Nelson Mandela 10. desember i fjor.¹⁶

Et regime foran undergangen

Som så mange andre historier, kommer historien om apartheidsystemets siste leveår, løslatelsen av Nelson Mandela

for å forstå at det var umulig for apartheidstyret å fortsette som før, var den kampen som sørafrikanere av mange avskygninger selv førte. 1970-tallet ble innledet med en serie store og lammende generalstreiker, ikke minst i gruvene og i flere havnebyer. Gullet er lite verdt om det ikke er ufrie og underbetalte arbeidere til å hente det opp og transportere det ut av landet. Mest kjent som vendepunkt er nok Soweto-oppstanden i juni 1976, som viste at en ny generasjon var full av utålmodighet og kampvilje. Dette var et oppsving som i liten grad sprang ut av ANC,

men som heller var forbundet med strømninger kjent som «black consciousness». Her var Steve Biko et samlingsmerke og en populær leder, og han ble da også myrdet av regimet året etter. Heldigvis er den rike Mandela-litteraturen nå i ferd med å bli supplert med verdifulle bøker om Steve Biko og den mangfoldige bevegelsen for svart bevisstgjøring.¹⁹

Mange av dem som deltok i det nye opprøret kom seinere til å slutte seg til ANC, det gjaldt ikke minst ungdommer som flyktet fra landet for opplæring til væpnet kamp. Det var også en enorm inspirasjon at stadig flere naboland oppnådde selvstendighet etter langvarig kamp mot kolonimakter og hvite mindretallsregimer. Myten om hvit og europeisk overlegenhet viste seg å være nettopp dette – en myte. Trass i alle voldsmidler, klarte verken politi- eller militærstyrkene denne gang å gjenvinne kontrollen, trass i at det ble ført en regelrett krig mot de svarte bydelene. De første hvite begynte å nekte militærtjeneste, de så det ikke som

senterte fagforeninger, kirker, ungdomsorganisasjoner og et mangfold av sosiale, kulturelle og politiske bevegelser med deltakere fra alle samfunnsgrupper. På det meste var 700 organisasjoner tilknyttet UDF. Sør-Afrika kunne aldri bli det samme igjen.

Økonomiske sanksjoner og kubbanske tropper

For et apartheidstyre under økende press var det et hardt slag at motstandskampen for alvor ble ført inn på arbeidsplassene, det skremte jo investorer og vestlige støttespillere. Så lenge apartheidregimet kunne garantere ro, det vil si stabil undertrykking, var rasisme og diktatur helt akseptabelt for utenlandske selskaper og deres hjemlige regjeringer. Når landet var uregjerlig og de gamle vennene i Pretoria ikke satt så fast i salen, var det flere som begynte å få kalde føtter. Fra 1986/87 var det tydelig at de internasjonale kampanjene for sanksjoner hadde vind i seilene.

” **Det er en film som bør være av interesse for tidligere statsminister Kåre Willoch (1981–86), som argumenterer for at hans negative syn på sanksjoner står seg godt i dag** ”

en kristenplikt å okkupere Namibia eller skyte skolebarn i Soweto. Den religiøse rettferdiggjøringen av apartheid begynte å slå sprekker.

Det neste steget i den lange og krevede frigjøringskampen kom med de åpne massebevegelsene et stykke inn på 1980-tallet, som var så omfattende at de gjorde hele landet umulig å regjere. Den samlende kraften var United Democratic Front (UDF), som fra starten i 1983 repre-

Det var foreløpig ikke noen bindende tiltak som virkelig monnet, men frykten var selvfølgelig der hos regimets menn. De som før beskyttet apartheidstyret, så seg om etter andre hester å spille på. For makt-haverne ville en svekket økonomi gjøre det vanskelig å skaffe seg olje og våpen, ruste opp politistyrkene, føre krig i storbyene og fortsette okkupasjonen av Namibia og det sørlige Angola.

I den nye storfilmen *Mandela* møter

vi flere av regimets forhandlere som er dypt bekymret over økonomien og utsiktene til internasjonalt press, og som leter etter kompromissløsninger for å beholde så mye som mulig av sin makt og sine privilegier. Det er en film som bør være av interesse for tidligere statsminister Kåre Willoch (1981–86), som argumenterer for at hans negative syn på sanksjoner

Sør-Afrikas aggresjon i det sørlige Afrika gjorde lenge unntak for Angola, som var hardest rammet. Det skulle oljeforekomster og Statoil-engasjement til for å snu opp ned på dette.

Det er gode grunner til å se 1987/88 som et vendepunkt. Et av de avgjørende slagene, bokstavelig talt, ble utkjempet i det sørlige Angola. De sørafrikanske styrkene

” Ved flere anledninger har da også Mandela uttalt at uten kubanske tropper ville han nok fortsatt ha sittet i fengsel ”

står seg godt i dag.²⁰ Han viser videre til at hensynet til fattige afrikanere besjelet hans regjering, til tross at oppfordringene nettopp kom fra fagforeninger, afrikanske kirker, sosiale bevegelser, ANC, *United Democratic Front* og fredsprisvinner Desmond Tutu.

Det som like overraskende – eller kanskje ikke – blir utelatt fra historien om apartheidsystemets siste leveår, er den militære innsatsen til kubanske tropper med sovjetiske våpen.²¹ Allerede da sør-afrikanske tropper sto utenfor Angolas hovedstad ved selvstendigheten i november 1975, var kubanske styrker avgjørende for å hindre at Angola ble apartheidstyrets koloni eller okkupasjonszone. For dette har Cuba blitt behørig takket av ANC og Nelson Mandela, samtidig som Norge valgte å straffe både Angola og Cuba, i det siste tilfellet med stans i utviklingssamarbeidet.²² Mens Angolas utenriksminister ble mottatt som gjest av den svenske utenriksministeren tidlig i 1976, brukte Knut Frydenlunds utenriksdepartement lang tid på å ta stilling til om de skulle kvitere for mottakelse av hans jul- og nyttårskort. (Det endte med taushet).²³ Norsk bistand til frontlinjestatene og ofrene for

ble stadig hardere presset da Cuba åpnet sin luftbro med troppestyrker og satte inn kampfly. Sør-Afrika var ikke lenger enerådende i lufta, og det langvarige slaget ved Cuito Cuanavale, der en gammel Nato-base hadde ligget, snudde historien. Det var den største militære konfrontasjonen på afrikansk jord siden El Alamein under den andre verdenskrigen, og apartheidregimet ble tvunget til å revurdere både sin regionale og nasjonale strategi. Ettersom dette utvilsomt bidro til fredsløsning og uavhengighet for Namibia og avvikling av apartheid i Sør-Afrika, var det kanskje Fidel Castro som burde ha delt fredsprisen med Nelson Mandela. Ved flere anledninger har da også Mandela uttalt at uten kubanske tropper ville han nok fortsatt ha sittet i fengsel.²⁴

Der fartøy flyte kan...

Av naturlige grunner har dekningen av Nelson Mandelas bortgang og diskusjonen om hans betydning også fått sin norske vinkling. Et gjennomgangstema har vært at Mandela og ANC alltid har hatt en særegen plass i nordmenns hjerter, og at det nærmest har vært tverrpo-

litisk enighet om politikken overfor det sørlige Afrika. Alle ønsker en flik av «the Madiba magic», og stundom har det virket som om frigjøringen fra apartheid har vært en norsk – eller i alle fall nordisk – bragd. Det har også vært skapt inntrykk av at ANC knapt hadde noen andre venner enn nordiske land, noe som krever at man ser bort fra Cuba, India, østeuropeiske land og en lang rekke afrikanske nabostater og frigjøringsbevegelser. Unntaket i denne samstemte suksesshistorien har vært Anders Langes Parti, forløperen til Fremskrittspartiet, som etter valget i 1973 hadde stortingsrepresentanter som – betalt eller ubetalt – opptrådte som rasistdiktaturets norske propagandasentral. Partiets grunnlegger forkynte at alle som gikk inn for flertallsstyre (det vil si demokrati) i Sør-Afrika var forrædere mot den hvite rasen²⁵

Det har med rette vært trukket fram at skiftende regjeringer har gitt betyde-

olje innenfor transportsektoren. Minst like viktig var det at sørafrikanske myndigheter så på olje som et militærstrategisk produkt på et tidspunkt hvor det ble ført en rekke kriger i regionen. Denne koplingen kom klart fram gjennom et lovverk som sikret staten retten til å regulere kjøp, salg, distribusjon og bruk av olje. Selv raffinerier som ble drevet i samarbeid med utenlandske selskaper kunne pålegges spesifiserte leveranser til strategiske lagre i statlig regi. En egen lov handlet om myndighetenes rett til å sikre leveranser til militære formål.

Den andre grunnen var at norsk skipsfart sto i fremste rekke når det gjaldt å frakte råolje og raffinerte produkter til apartheidstaten. Det ble etter hvert godt dokumentert at norske redere i første halvdel av 1980-tallet leverte 30 % eller mer av all olje som ble losset i sørafrikanske havner. I spissen for denne virksomheten – som noen ganger ble dekket til

” Norske myndigheter, uansett partifarge, unnløt å iverksette økonomiske sanksjoner helt fram til apartheidsystemets siste år ”

lig støtte til ANCs humanitære arbeid, under den forutsetning at dette ble brukt til flyktningeleirer og skoler i naboland. Samtidig gikk det mer enn tjuefem år etter de første oppfordringer fra Albert Luthuli, Oliver Tambo og Nelson Mandela før en bindende – men høyst begrenset – sanksjonslov endelig ble vedtatt.

Fra slutten av 1970-tallet var det særlig norsk skipsfart og oljetransport som kom i brennpunktet.²⁶ Den ene forklaringen på dette finner vi i apartheidsystemets sårbarhet når det gjelder olje. Sør-Afrika er rikt på andre energikilder, som kull og vannkraft, men dette kunne ikke erstatte

med lysskye metoder – sto Mosvold Shipping, A/S Thor Dahl, John Fredriksen, Sig. Bergesen d.y. & Co. Ikke sjelden viste rederinæringens representanter stor forståelse for apartheidpolitikken når de ble tvunget til å delta i norsk debatt.²⁷ Norske myndigheter, uansett partifarge, unnløt å iverksette økonomiske sanksjoner helt fram til apartheidsystemets siste år. Ikke minst ble det argumentert med at de ville få liten betydning uten et bindende FN-vedtak som omfattet alle land. Her kan de borgerlige partiene med god grunn vise til bred enighet i Stortinget. Bare Sosialistisk Venstreparti skilte seg ut ved å komme

ANCs og Mandelas oppfordringer i møte. Under Arbeiderpartiets regjeringsperiode (1973–1981) var motviljen mot norske sanksjoner uten bindende FN-tiltak like sterk som i Høyre, enten handels- og skipsfartsministeren het Reiulf Steen eller Hallvard Bakke. Rederiforbundet argumenterte med at det ikke var deres oppgave å drive utenrikspolitikk, følgelig lå ansvaret hos skiftende regjeringer. Ettersom apartheidsystemet, som vist ovenfor, representerer en forbrytelse mot menneskeheten, er det gode grunner til å se på oljetransportens bidrag til å opprettholde dette systemet som et bidrag til en slik forbrytelse.

Når Fellesrådet for det sørlige Afrika og sterke krefter innenfor kirken – særlig Oslo-biskop Andreas Aarflot – gikk inn for full stans i norsk oljetransport, ble dette begrunnet med argumenter som tok utgangspunkt i moral og solidaritet. For Mellomkirkelig Råd var teologi altså viktigere enn tonnasje. Ikke minst ble det fram-

I virkeligheten skjedde det få begrensninger av betydning i norsk handel og oljetransport fram til en sanksjonslov trådte i kraft under Brundtland-regjeringen tidlig i 1987. Som vist ovenfor var det nå klart at apartheidstyret gikk mot slutten, og en rekke land var i ferd med å vurdere forskjellige former for straffetiltak. Samtidig førte aktiviteten i solidaritetsorganisasjoner til et sterkt opinionspress, og etter initiativ fra Fellesrådet for det sørlige Afrika hadde flertallet av norske kommuner erklært seg som «apartheidfrie soner». Men den nye loven var langt fra en effektiv embargo, ettersom den åpnet for lisenser som ga dispensasjon for mangannmalm og andre varer som utgjorde 75 % av all import fra Sør-Afrika.²⁸ Ettersom industribedrifter som kjøpte sørafrikanske råvarer fryktet for skjerpet lovgivning i framtida, skyndte de seg å øke importen for å bygge opp lagre. Resultatet ble at den norske importen fra Sør-Afrika gjorde et

” Selvkritisk refleksjon har det ikke vært mange spor av i de mange minnetalene ”

holdt at leveranser av olje til Sør-Afrikas militærapparat var et sentralt bidrag til okkupasjon og krig, slik sørafrikansk lovgivning – som vist ovenfor – også la vekt på. Det ble videre vist til at det var ofrene for apartheid og utenlandsk okkupasjon, og de bevegelsene som kjempet for frigjøring (SWAPO og ANC), som innstendig ba Norge til å bryte alle økonomiske forbindelser. Tilhengere av sanksjoner minnet også om at norsk bistand til frigjøringsbevegelsenes flyktningleirer var lite verdt så lenge norske skip leverte olje til sørafrikanske fly som bombet de samme leirene. Fredsprisvinner Desmond Tutu kalte det blodpenger.

hopp rett etter at sanksjonsloven ble iverksatt. Rederiforbundet tapte slaget om transport av råolje, men fikk lov til å fortsette å frakte raffinerte oljeprodukter som før. Men aller viktigst for rederinæringen var det at det ikke ble lagt noen hindringer for det som sto for mesteparten av inntektene, nemlig frakt av metaller, kull, kjemikalier og andre varer mellom Sør-Afrika og andre land.

Loven ble av kritikere sammenliknet med en sveitserost, med henvisning til at den hadde så mange hull. Bildet er ikke særlig godt, ettersom en sveitserost som oftest har mer ost enn hull. I loven var det

unntakene som var regelen. Solidaritet med dem som kjemper, og vennskap med ANC, er ingen enkel øvelse når det koster noe. Som nevnt ovenfor er Kåre Willoch fortsatt fornøyd med sin historie. Det er mer uklart om det samme gjelder i Arbeiderpartiet, men selvkritisk refleksjon har det ikke vært mange spor av i de mange minnetalene og minneordene. Men det er som kjent aldri for seint å skaffe seg en ærerik fortid, og bare de som kjenner historien, kan forfalske den.

Den tunge arven

Et annet gjennomgangstema i aktuelle analyser av Sør-Afrika etter Mandelas død, er at de som kjempet mot undertrykking og ufrihet på langt nær har fått oppfylt sine rettmessige forventninger om bedre levekår og radikale endringer i maktforholdene. Dette blir gjerne stilt opp mot det som «egentlig» burde ha vært den lykke-

Mandelas løslatelse i februar 1990. Det er imidlertid en klar forvrenging av historien å late som om det var enighet om flertallsstyre, frie valg og felles innsats for å lege sårene etter fire hundre år med hvit makt og undertrykking. Den forsoningen som ANC og Mandela nå berømmes for, gjaldt på langt nær alle hvite. Én sak var at krampaktige rasister og høyere offiserer truet med å kaste landet ut i et blodbad om det ble gjort for store forandringer. Det er umulig å vite hvor reelt dette var, men det førte i alle fall til at Nelson Mandela ble satt under et hardt press for å unngå en tragedie. Men i ettertid er det lettere å se hvilket spill som ble drevet av Nasjonalistpartiet og dets ledere, som tross alt ble sittende med den politiske, økonomiske og militære makten mens de trakk forhandlingene (eller forhalingene) ut i årevis. De Klerk var aldri noen oppriktig tilhenger av demokrati, i betydningen flertallsstyre og like rettigheter, men krevde garantier for

” **Det er imidlertid en klar forvrenging av historien å late som om det var enighet om flertallsstyre, frie valg og felles innsats for å lege sårene** ”

lige arven etter Mandela. Men når forklaringer på voksende ulikhet, urettferdig jordfordeling, arbeidsløshet og vedvarende massefattigdom skal søkes, er det mange historikere og samfunnsforskere som retter søkelyset nettopp mot den vanskelige overgangen fram til 1994 og de fem årene under Mandels presidentstyre.²⁹ Selv om dette er et kapittel for seg, er det naturlig med noen avsluttende tanker om denne perioden.

Av mediedekningen etter Nelson Mandels død er det lett å få inntrykk av at apartheid nærmest var avskaffet ved Nelson

hvite storbønders eiendomsrett, fritt spillerom for gruveselskapene og rett for det gamle regimets menn til å beholde sine stillinger i administrasjonen, politiet og hæren. I dag er det heller ikke mangel på dokumentasjon av hvordan han med fordekte midler gjorde sitt ytterste for å ødelegge ANC, svekke Mandelas autoritet, spille afrikanere opp mot hverandre, utstyre anti-ANC-bevegelser med våpen og se gjennom fingrene med politiske drap.³⁰ På bakgrunn av det som har kommet fram under arbeidet til Sannhets- og forsoningskommisjonen har Desmond

Tutu ved flere anledninger gjort det klart at han aldri ville ha anbefalt en delt fredspris om han visste det han nå vet.³¹ Det er knapt noen tidligere apartheidleder som har vært så langt fra å gi en reell unnskyldning som de Klerk. Ved valget i 1994 fikk han et godt resultat ved å sole seg i glansen av fredsprisen, men når denne æren falmet, forsvant både han og partiet ut av sørafrikansk politikk.

De som i gledesrusen tidlig i 1990 trodde at det raskt skulle holdes et demokratisk valg til en grunnlovgivende nasjonalforsamling, ble ettertrykkelig skuffet. Noe slikt sto da heller ikke på Nasjonalistpartiets program. For å komme ut av fastlåste og bitre forhandlinger følte ANC seg presset til å godta en kompromissfylt grunnlov som bevarte mange av de gamle privilegiene til hvite undertrykkere, og som i liten grad rokket ved apartheidsystemets økonomiske grunnmur. Først med slike konstitusjonelle garantier og en

advarte mot kapitalflukt, investeringstørke, dårlig kredittrating og lite utenlandsk støtte om ikke deres nyliberalistiske oppskrifter ble fulgt. Det var de samme trusler om økonomisk sammenbrudd Nelson Mandela fikk høre da han i 1992 deltok på toppmøtet til World Economic Forum i Davos. Han kom dit for å redegjøre for nasjonalisering og omfordeling, men reiste derfra som en forkjemper for «økonomisk frihet». Det er i alle fall slik toppsjefen i WEF – Klaus Schwab – gledesstrålende forteller i sine minnerord.³² Selvsagt spilte det inn at dette var tida for utbredte forestillinger om at det ikke fantes alternativer; det var i perioden etter den sovjetiske kommunismen fallitt og før den globale kapitalismen fikk et rulleblad gjennom dens kriser. ANC har alltid vært en bred front med mange ideologiske innslag, men nå var det dem som mest var opptatt av å skape en klasse av svarte rikfolk som inntok de viktigste posisjonene.

Det mest perverse symbolet på avmakt var at Mandelas regjering ble gjort ansvarlig for å betale tilbake lån apartheidstyret hadde tatt opp for å forlenge systemet

avtale om en slags nasjonal samlingsregjering med deltakere fra opposisjonspartiene på plass, gikk de Klerk med på å holde frie valg. Slik ble det vanskeligere for et demokratisk flertall å omfordele makt og ressurser, og Mandela la Frihetsbrevet fra 1955 – som talte om radikale jordreformer og om gruver og naturressurser i folkets eie – nederst i skrivebordsskuffen. Hvor mye han følte seg tvunget, og hvor mye han ønsket det selv, er fortsatt et åpent spørsmål.

Omverdenen fulgte opp, ikke minst gjennom Verdensbanken og IMF, som

Det mest perverse symbolet på avmakt var at Mandelas regjering ble gjort ansvarlig for å betale tilbake lån apartheidstyret hadde tatt opp for å forlenge systemet som var erklært som en forbrytelse mot menneskeheten. I stedet for at utenlandske banker skulle betale erstatninger, fikk de sin støtte til rasistregimet tilbake med renter.

Det er ikke vanskelig å argumentere for at alt dette var nødvendige kompromisser fra ANC og Mandela i den kaotiske overgangsperioden, der motkreftene var sterke, godt bevæpnede og utstyrt med

mektige utenlandske venner. Demokratiet ble innført, det varslete sammenbruddet uteble og en ødeleggende borgerkrig ble avverget. Det var ingen liten bragd, alle var som nevnt ikke like besjelet av vilje til forsoning. Men det er heller ikke så sikkert at selv et begrenset handlingsrom ble

kan kjøpe seg private tjenester, og forsummer deretter fellesskapets løsninger for vanlige folk. Når statsmakten gjør felles sak med gruveeierne interesser, blir streikende arbeidere møtt med kuler, slik som da 34 arbeidere ble drept i Marikana i 2012.³⁵ Og når ANC's toppledelse består av

” Samtidig som institusjonalisert og lovfestet rasisme er avskaffet, gjelder på langt nær det samme som når det gjelder klasseforskjeller og økonomisk apartheid ”

utnyttet godt nok i flertallets tjeneste.³³ Uansett er det viktig å minne om at prisen var høy. For å si det forsiktig: Trass i enkelte reformer, var Nelsons Mandelas innsats langt større på andre områder enn kampen for sosial rettferdighet og endringer i grunnleggende maktforhold. Hans etterfølgere har i enda mindre grad bidratt til å oppfylle idealene fra ANC's frigjøringskamp.³⁴ Når jordreformer ikke gjennomføres raskt, får flere afrikanere i den nye eliten mulighet til å kjøpe seg storgods og motsette seg rettferdig fordeling. Hvis ikke mektige storselskaper beskattes etter evne, blir det mindre til å bygge ut offentlig helse og utdanning. Både den gamle overklassen og de nyrike

mange som viser forakt for grasrota, er det ikke å vente at oppslutningen om ANC vil være like stor i framtida, noe protestene under Jacob Zumas tale ved minneseremonien var et klart tegn på. Slik ser altså den onde sirkelen ut. Samtidig som institusjonalisert og lovfestet rasisme er avskaffet, gjelder på langt nær det samme som når det gjelder klasseforskjeller og økonomisk apartheid.

Det er altså ikke bare den tunge arven fra apartheidperioden, men også fra overgangen i 1990-1994 og Mandelas regjeringsperiode fram til 1999, som Sør-Afrika – det vil si det svarte flertallet – må slite med i årene som kommer. Også dette bør det minnes om i disse dager.

LITTERATURLISTE

- Alexander, Peter mfl. [2013] *Marikana. A View from the Mountain and a Case to Answer*. Bookmarks: London.
- Barnard, Brita, red. [2014] *The Cambridge Companion to Nelson Mandela*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Beinart, William [2001] *Twentieth-century South Africa*, Oxford: Oxford University Press: Oxford.
- Bezdrob, Anne Marie du Preez [2003] *Winnie Mandela. A Life*, Zebra Press: Cape Town.
- Bond, Patrick [2014] *Elite Transition. From Apartheid to Neoliberalism in South Africa*, Pluto Press: London.
- Bye, Vegard [2013], «Afrikas Stalingrad», *Dagavisen*, 12.2013.
- Castro, Fidel mfl. [2013] *Cuba and Angola. Fighting for Africa's Freedom and Our Own*. Pathfinder Press: Atlanta.
- Cherry, Janet [2011] *Umkhonto weSizwe*. Jacana Media: Johannesburg.

- Dubow, Saul [2000] *The African National Congress*, Sutton Publishing: Phoenix Mill.
- Eriksen, Tore Linné, red. [2000] *Norway and National Liberation in Southern Africa*, Nordiska Afrikainstitutet: Uppsala.
- Eriksen, Tore Linné [2009] «Solidaritet med begrensninger. Norge og det sørlige Afrika», s. 213-230 i E. Niemi og C. Smith-Simonsen (red.), Oslo: Akademisk Publisering.
- Eriksen, Tore Linné Eriksen [2013a], Nelson Mandela. Historien om den sørafrikanske frigjøringskampen, Fellesrådet for det sørlige Afrika: Oslo (www.afrika.no).
- Eriksen, Tore Linné [2013b] «Kåre Willoch, Arbeiderpartiet og oljen til Sør-Afrikas krigsmaskin», 11.12.2013, (www.radikalportal.no).
- Hendricks, Fred mfl. [2013] *The Promise of Land. Undoing a Century of Dispossession in South Africa*, Jacana Media: Johannesburg.

- Glejjeses, Piero [2002] *Conflicting Missions. Havana, Washington and Africa, 1959-1976*, The University of North Carolina Press: Chapel Hill.
- Glejjeses, Piero [2013] *Visions of Freedom. Havana, Washington, Pretoria, and the Struggle for Southern Africa 1976-1991*, The University of North Carolina Press: Chapel Hill.
- Habib, Adam [2013] *South Africa's Suspended Revolution. Hopes and Prospects*. Ohio University Press: Athens. Lukhele, Frank [2012] «Post-prison Nelson Mandela: A 'Made-in-America hero'», *Canadian Journal of African Studies*, årg. 46, nr. 2: 189-201.
- Mandela, Nelson [1994] *Veien til frihet*, Aschehoug: Oslo.
- Mangucu, Xolela [2014] *Biko. A Life*, I. B. Tauris: London.
- Meredith, Martin [2014] *Mandela. A Biography*, Simon & Schuster: New York/London.
- Palkov-Suransky, Sasha [2010] *The Unspoken Alliance. Israel's Secret Relationship with Apartheid South Africa*, Pantheon Books, New York.
- Pilger, John [2014] «Mandela's Greatness may be Assured, but not his Legacy», *New African*, January 2014.
- Rasch, Jonas Sverrisson [2013] «Var det CIA som fikk Mandela fengslet?», *www.dagbladet.no*, 6.12.2013. Ross, Ricard m fl., red. [2011], *The Cambridge History of South Africa*, vol. 2, 1995-1994, Cambridge University Press: Cambridge.
- Schechter, Danny [2013] *Madiba A to Z. The Many Faces of Nelson Mandela*, New York: Seven Stories Press.
- Schwab, Kurt [2014] «Mandela was also a Champion of Economic Freedom», *New African*, January 2014.
- Simensen, Jarle [2009] *Afrikas historie*, Cappelen Akademisk Forlag: Oslo.
- Tutu, Desmond [2000] *Ingen fremtid uten tilgivelse*, Pax forlag: Oslo.
- Wieder, Alan [2013] *Ruth First and Joe Slovo in the War against Apartheid*. Monthly Review Press: New York.
- hold blitt krevd at myndighetene offentliggjør informasjon som kaster lys over dette, foreløpig uten hell.
- 14 Resolusjonen om apartheid som «a crime against humanity» ble vedtatt 16. desember 1966 [Res. 2202 A (XXI)], men ble ikke bekreftet av Sikkerhetsrådet før i 1984. «The Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid» ble vedtatt i Hovedforsamlingen 20. november 1973, og trådte i kraft tre år senere.
- 15 Se f.eks. *The Independent*, 9.12.2013.
- 16 Dette er grundig dokumentert i Polakow-Suransky 2010.
- 17 Et norsk eksempel på dette er Simensen 2009, som verken trekker inn økonomiske sanksjoner eller Sør-Afrikas militære nederlag i Angola i 1987/88 som forklaringer.
- 18 Interessant nok har Nobelkomiteen i sine minneord etter Mandelas død bestemt seg for at det utvilsomt var han som fortjente hovedæren, det er i alle fall et framsteg etter tjuv år. [http://nobelpeaceprize.org/en_GB/home/obituary_mandela/]
- 19 Det klart beste eksemplet er Mangucu 2014.
- 20 *Klassekampen* 10.12.2013. For en omfattende kommentar, se Eriksen 2013b.
- 21 Dette er behandlet i to veldokumenterte studier av Piero Glejjeses, professor ved The Johns Hopkins University, se Glejjeses 2002 og 2013.
- 22 Bye 2013 gir en god dokumentasjon av dette forholdet.
- 23 Eriksen 2000, s.85 og s. 393.
- 24 Castro 2013 er en samling av taler av både Mandela og den kubanske statslederen, sammen med supplerende informasjon.
- 25 *Hundeavisen*, 16.4.1963, s. 1.
- 26 Avsnittene om norsk politikk bygger på Eriksen 2000 (særlig kap. 5 om sanksjoner, skipsredere og norske myndigheter. For en kortversjon på norsk, se Eriksen 2009. *Aftenposten* [13.12.2013] hadde en innsiktsfull reportasje med tittelen «Norge smurte apartheidstaten».
- 27 Da det i 1981 ble påvist at «Moscliff» var et av de skipene med flest anløp i Sør-Afrika, uttalte Torrey Mosvold til *Dagbladet*: «Jeg må beundre myndighetene i Sør-Afrika når jeg ser hvor meget de gjør for de innfødte», sitert fra en reportasje i *Dagens Næringsliv*, 27.mai 2006.
- 28 Eriksen 2009, s. 224.
- 29 Bond 2014 er en klassisk studie av overgang som avtale mellom eliter, som nå har kommet i oppdatert utgave til tjuvårsjubileet.
- 30 Dette er et tema som er beskrevet i en rikholdig litteratur, og som er oppsummert i Eriksen 2013a, s. 48-54. At det ikke kan ha vært noen udelte glede å dele en fredspris med de Klerk, kommer fram av Mandelas egne beskrivelser av det spente forholdet og presidentens dobbeltspill og misbruk av sin stilling, se f.eks. Mandela 1994, s. 579.
- 31 Se bl.a. Tutu 2000..
- 32 Schwab 2014.
- 33 Et klassisk eksempel på en slik analyse, som nå har kommet i ny utgave, se Bond 2014.
- 34 Habib 2013 er en nyansert og velinformert diskusjon av «the suspended revolution». Bevaringen av apartheidsystemets eiendomsforhold i jordbruket er tema for Hendricks 2013.
- 35 Alexander 2013 sammenlikner denne massakren med Sharpeville i 1960, og viser hvordan den har styrket misnøyen med ANC i store deler av arbeiderbevegelsen.

NOTER

- 1 Det er interessant å merke seg at nobelkomiteen i forbindelse med Nelson Mandelas død – i motsetning til i 1993 – nå er av den oppfatning at den største æren tilfaller ANC-lederen [http://nobelpeaceprize.org/nb_NO/home/obituary_mandela/]
- 2 For en nyansert biografi, se Bezdrob 2005.
- 3 Filmen, som har sør-afrikansk produsent (Anant Singh), britisk regissør (Justin Chadwick) og to framstående britiske skuespillere (Idris Elba og Naomie Harris) hovedrollene, bygger på Nelson Mandelas selvbiografi fra 1994. Premieren i London 5. desember ble avsluttet med meldingen om Mandelas død. Sammenliknet med andre filmer om Mandela, framstår han i mindre grad som «a made.in.America hero» [se Lukhele 2012]. En faglig bidragsyter til filmen har vært Danny Schlechter, som har lagd en rekke dokumentarfilmer, og som nå har samlet spennende bakgrunnsstoff om Mandelas liv i Schlechter 201
- 4 Mandela 1994, s. 509.
- 5 Samme sted, s.549.
- 6 Pilger 2014
- 7 Dubow 2000 gir en kortfattet og god oversikt over ANC's historie helt fra starten
- 8 Det nye standardverket om sør-afrikansk historie og apartheidsystemets vekst og fall i det tjuende århundret er Ross 2011, men den samme historien er kort fortalt i Beinart 2001.
- 9 De to første har nå fått en verdig dobbeltbiografi i Wieder 2013.
- 10 Mandela 1994, s. 359.
- 11 Feks. uttalte George W. Bush at «denne store mannen vil bli savnet, men hans bidrag vil leve videre», mens David Cameron erklærte at «Et sterkt lys i verden er slukket. En helt for vår tid», sit. fra *Aftenposten*, 6.12.2013.,
- 12 *Umkhonto weSiswes* historie fra 1961 til 1990 er kort og konsist beskrevet i Cherry 201?
- 13 Rasch 2013 viser – med henvisninger til internettenker – til spørsmålet om CIAs rolle. Etter Mandelas død har det fra flere

TORE LINNÉ ERIKSEN
FØD DT 1945
Professor emeritus, Høgskolen i Oslo og Akershus.